

QARABAĞ BÖLGƏSİNDƏ BOSTAN-TƏRƏVƏZ BİTKİLƏRİNƏ ZƏRƏRVERƏN HƏŞƏRATLARIN YAYILMASI

Zərifə İsmayılova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Qarabağ bölgəsinin özünəməxsus coğrafi mövqeyi və iqlim şəraiti, eləcə də bitki örtüyünün müxtəlifliyi bölgədə zəngin entomofaunanın yaranmasına əlverişli şərait yaratmışdır. Qarabağ Azərbaycanın mühüm bostan-tərəvəz bitkiləri becərilən bölgələrindən biri olmuşdur. Erməni işğalından əvvəl bölgənin bostan və tərəvəz sahələrində bəzi zərərverici növlərinin yayılması müəyyənləşdirilmişdir. Bu zərərvericilər müxtəlif taksonomik qruplara aid edilmişdir.

Homoptera – Sorucu bərabərqanadlılar dəstəsindən 2 fəsilənin (*Aleyrodidae*, *Aphididae*) bəzi növləri, *Hemiptera* – Yarımşərtqanadlılar dəstəsindən 1 fəsiləyə (*Anthocoridae*) aid 4 növ, *Coleoptera* – Sərtqanadlılar dəstəsindən 4 fəsiləyə (*Elateridae*, *Chrysomelidae*, *Tenebrionidae*, *Curculionidae*) aid olan 10-dan artıq növ, *Lepidoptera* – Kəpənəklər dəstəsindən 3 fəsiləyə (*Pieridae*, *Hyponomeutidae*, *Noctuidae*) aid 11 növ, *Diptera* – İkiqanadlılar dəstəsindən 1 fəsiləyə (*Muscidae* – Milçəklər) aid 4 növ, *Acarina* – Gənələr dəstəsindən 2 fəsiləyə (*Rhizoglyphus*, *Tetranychus*) aid bir neçə növ həşərat müəyyənləşdirilmişdir.

Bu illər ərzində Qarabağda meyvə ağaclarının məhsul verdiyini, xüsusən üzüm, xurma, nar və s. ağaclarda meyvələrin olduğunu informasiya texnologiyaları vasitəsilə vizual olaraq gördüyümüzə görə, müəyyən mülahizələr söyləmək mümkündür. Bostan-tərəvəz bitkilərinə aid məlumatlar az olduğu üçün bostan-tərəvəz zərərvericiləri barədə ehtimalları qeyd etmək olar. Əlbəttə, bostan-tərəvəz bitkilərinin toxumları olan əkin sahələrində onların əlverişli iqlim şəraitində becəilmədən də yetişməsi mümkündür. Belə sahələrdə zərərvericilərin fəaliyyəti artıq iqlim şəraitindən asılı olaraq davam edəcəkdir.

Brevicoryne brassicae kələm mənənəsi kələmə və digər xaççiçəklilərə ziyan vurur, onlar bitkinin şirəsini sorur. Havalər əlverişli olduqda kələm mənənəsi yaxşı inkişaf edir və tez çoxalır artır. Kələm mənənəsi yazın əvvəllərində (aprel ayında) əlaqə xaççiçəkli bitkilər üzərində çoxalır. Bu mənənələr kələm (və digər xaççiçəklilər) üzərində toplaşır. Qanadlı mənənələrin özləri zəif uçur, lakin onlar külək vasitəsilə çox uzaqlara aparıla bilər. Mənənələr şiddətli yağışa və çox isti havalara dözməyib məhv olurlar. Salamat qalan çox az miqdarda mənənə yenidən artıb çoxalır. Buna görə kələm mənənəsinin Qarabağın müxtəlif ərazilərində say dinamikasına görə üstünlük təşkil etdiyini ehtimal etmək olar.

Pomidor sovkası – *Chloridea obsoleta* Kəpənəklər dəstəsinə (*Lepidoptera*) aid olub, yalnız tırtıl mərhələsində bitkilərə zərər verir. Zərərvericinin tırtılları qarğıdalı, noxud, pambıq, pomidor, tütün və bir sıra başqa mədəni və yabanı bitkilərin bar orqanlarına da xeyli ziyan vurur. Bu cür geniş qida həlqəsi olduğu üçün bu növün də bölgənin ərazilərində dominant zərərverici kimi qalması mümkündür.

Tetranychus urticae tor gənəciyi tərəvəz bitkilərinə zərər verir. Onun 150-dən çox bitkiyə zərər verdiyi məlumdur. Bostan və tərəvəz bitkilərindən xiyar, balqabaq, yemiş, paxla, daha az çuğundur, şüyüd, kərəviz, cəfəri, bibər, badımcana ziyan vurur. Bu növün də bölgədə qalıb yaşaması qeyd oluna bilər.

Məlum olduğu kimi, bostan-tərəvəz bitkilərinin zərərvericilərinə qarşı mütəmadi mübarizə aparılmalıdır. Zərərvericilərin bostan-tərəvəz bitkilərinə vurduları zərər müxtəlifdir: az, orta və kütləvi dərəcədə. Bu zərərvericilər arasında 20-yə qədər dominant növ vardır. Onlara qarşı heç bir tədbir görülmədiyindən nəzarətsiz sahələrdə uzun müddət yaşaması mümkündür.